

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İaşe Tedbirleri: İhtikârla Mücadele

Cevdet Teke*

ORCID: 0000-0002-6496-5915

Öz

II. Dünya Savaşı döneminde, savaşa girme ihtimalini göz önünde bulunduran Türkiye, hem uygulanan metotlar, hem de az gelişmişliğin tabii neticesi olarak ağır koşullarla karşı karşıya kaldı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasını müteakip Türkiye'yi her an tehdit eden harp vaziyetiyle karşı karşıya kalma durumu ve ithalat imkânlarının daralmasıyla birlikte gereksinimlerin iç pazardan tedarik edilmesi zorunluluğu, iktisadın tüm kademelerinde yeni bir devlet müdahalesini beraberinde getirdi. Tabii bu müdahalenin boyutu, Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılı bir şekilde gelişti. Savaş yıllarında, iki farklı ekonomi politikasının uygulandığı görülmektedir. 1939-1942 yılları arasında iş başında bulunan Refik Saydam Hükümeti, sıkı ekonomik tedbirlere başvururken, 1942-1945 yıllarındaki Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise fiyatları gevşetme yoluna gitti. Savaş dönemi boyunca gerek Saydam ve gerekse Saraçoğlu hükümetlerinin, ihtikârla mücadele hususunda vücuda getirdikleri murakabe sistemi, donanım eksikliği ve organizasyonlardaki bozukluklar sebebiyle büyük oranda ölçüsüz bir şekilde yürütüldü. Üretim yerine, sorunları hafifletme yoluna gidilmesi, sorunları tamamıyla çözmeye yetmedi.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Türkiye, İaşe, İhtikâr.

Gönderme Tarihi: 03/02/2021

Kabul Tarihi: 29/03/2021

*Öğretim Görevlisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bölümü, Van-Türkiye, cevdetteke@yyu.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

TEKE, C., "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İaşe Tedbirleri: İhtikârla Mücadele", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s.179-197.

Turkey's Feeding Measures İn World War II: Profiteering Struggle

Cevdet Teke*

ORCID: 0000-0002-6496-5915

Abstract

During World War II, Turkey, where considering the possibility to join war, were confronted with heavy conditions as a natural consequence of both underdevelopment and also applied methods. After the outbreak of the Second World War, the status of the confrontation with the war situation threatened Turkey at any time and the obligation to supply the requirements together with the restriction of import possibilities brought a new government intervention at all levels of the economy. Of course, the size of this intervention has evolved in direct proportion to the level of Turkey's economic development. It is seen that two different economic policies were applied during the war years. While the Refik Saydam Government, which ruled between 1939-1942, resorted to strict economic measures, the Şükrü Saraçoğlu Government in 1942-1945 resorted to easing the prices. Throughout the war period, the auditing system, which both Saydam and Saraçoğlu governments had established to combat profiteering, was carried out excessively inordinate because of the lack of the capability and the defects in organizations. Reducing problems instead of manufacturing was not enough to completely solve the problems.

Keywords: World War II, Turkey, Subsistence, Profiteering

Received Date: 03/02/2021

Accepted Date: 29/03/2021

* Instructor, Van Yüzcüncü Yıl University Department of History, Van-Turkey, cevdetteke@yyu.edu.tr

You can refer to this article as follows:

TEKE, C., ‘‘II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin İaşe Tedbirleri: İhtikârla Mücadele’’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, p.179-197.

Рационирующие меры Турции во время второй мировой войны: Борьба со спекуляцией

ДЖЕВДЕТ ТЕКЕ*

ORCID: 0000-0002-6496-5915

Резюме

Во время второй мировой войны, учитывая возможность вступления в войну Турция столкнулась с тяжелыми условиями как в результате применяемых методов, так и в результате неразвитости. После начала второй мировой войны, военная ситуация которая угрожала Турции в любое время, и необходимость снабжения потребностей внутреннего рынка сужением импортных возможностей привели к новому государственному вмешательству на всех уровнях экономики. Конечно, масштаб этого вмешательства развивалась пропорционально уровню экономического развития Турции. Видно, то, что в годы войны были осуществлены две различные экономические стратегии. Правительство Рефика Сайдама, которое находилось у власти с 1939 по 1942 год, прибегло к строгим экономическим мерам, в то время как правительство Шукру Сарачоглу в 1942-1945 годах стремилось ослабить цены. В период второй мировой войны система аудита, которую правительства Сайдама и Сарачоглу создали для борьбы со спекуляцией, применялась чрезмерно из-за нехватки оборудования и дефектов в организациях. Уменьшения количества проблем вместо производства было недостаточно для полного решения проблем.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Турция, нормирование, спекуляция.

Получено: 03/02/2021

Принято: 29/03/2021

*Инструктор, Исторический факультет Университета Ван Юзюнджю Йыл, Ван-Турция, cevdetteke@yu.edu.tr

Ссылка на статью:

ТЕКЕ, С., "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İlaş Tedbirleri: İhtikârla Mücadele", *академическая история и мысль*, Т. 8, NO.1, 2021, С.179-197.

Giriş

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya taarruzuyla başlayan II. Dünya Savaşı, boyutu ve tahribatı bakımından insanlığın karşılaştığı en büyük felaketlerden biridir. Kısa süre zarfında Avrupa devletlerinin de dâhil olduğu savaş, zamanla bir dünya savaşı halini aldı. II. Dünya Savaşı'nı önceki savaşlardan ayıran temel özelliği, muharebelerin sadece cephelerle sınırlı kalmaması, cephe gerisine de sirayet etmiş olmasıydı. Böylelikle, cepheyle kentler arasındaki mesafeyi ortadan kaldıran bir savaş olmuştur. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı, cephe gerisindeki sivil ahalinin gündelik hayatını da etkiledi. Hal böyle olunca, savaşan devletler kadar, tarafsız ve savaş dışı devletler de savaşın koşullarından kısmen veya bütünüyle etkilenerek içtimai ve iktisadi temayüllerini, savaşın şartlarına göre şekillendirmişlerdir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca savaş dışı kalmaya çalışmışsa da savaşın koşullarını tüm ağırlığıyla yaşadı. Bilhassa iki olasılık, Türkiye'nin savaşa katılımını gerektirebilirdi. Birincisi, Balkanlar'dan gelebilecek tehlike, kendisini savaşa sürükleyecekti.¹ İkincisi ise savaşın Akdeniz'e yayılma ihtimali idi. Savaş, Akdeniz'e genişlemediği sürece Türkiye savaşa dâhil olmayacaktı.² Dolayısıyla Türkiye, askerî olarak da güçlü olması gerektiğinin farkındaydı. Bu durum, ordunun sürekli teyakkuzda olmasına sebep oldu.

Savaşın başından beri karşılaştığı sürprizler, Türkiye'yi tedbirlere ve hazırlıkları ikmal etme mecburiyetine sevk etti. Bir taraftan dünyada baş gösteren buhranın yansımalarının, diğer taraftan da her an savaşa iştirak etmesi ihtimal dâhilinde bulunan bir orduyu besleme endişesinin, devleti tazyik altına aldığını belirtmek gerekir. Türkiye, savaş süresince gerekli siyasal tedbirlerin yanında ekonomik tedbirleri de almayı ihmal etmedi. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması sebebiyle bütünüyle tehir edildi.³ Gerçekten savaş başladığı andan

¹ ATASE Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, K 6, D 142, B 142-3.

² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A II, D 13, F 8742-8.

³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 81.

itibaren Türkiye ekonomisi üzerinde çok derin etkiler bırakmaya başlayacaktır. Savaş yıllarında üretimin ve iş gücünün azalması sebebiyle milli gelir ve sanayi geriledi. Sanayi üretimi, II. Dünya Savaşı döneminde senelik ortalama % 5.5, tarımsal üretim ise % 7.1 azaldı. Milli gelirdeki azalış ise yine yıllık % 6 civarındaydı. Milli savunma harcamaları 1939'da 163.941 milyon iken, 1943 yılında bu sayı 542.516 milyondur.⁴ Bu konuda ayrıca vurgulanması gereken nokta, tarım ürünleri içerisinde en büyük düşüşün yaşandığı ürünün, halkın temel gıda ihtiyacı olan buğday olmasıdır (% 9).⁵

Savaş yıllarında, iki farklı ekonomi politikasının uygulandığı görülmektedir. 1939-1942 yılları arasında iş başında bulunan Refik Saydam Hükümeti, sıkı ekonomik tedbirlere başvururken, 1942-1945 yıllarındaki Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise ekonomi üzerindeki devlet murakabesi ve müdahalesini gevşetme yoluna gitti ve üretimi arttırmak için de fiyatları serbest bıraktı. Esasen savaş yıllarında iki farklı yaklaşımı temsil etmekle beraber, iki hükümetin de ekonomik problemleri aynıydı. İki hükümetin de gayesi, daralan üretim ve ithalat şartlarında meydana gelen sıkıntıları bertaraf etmenin yollarını aramaktı.

İaşe Tedbirleri: İhtikârla Mücadele

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Türkiye'de ithalat imkânlarının daralması, gereksinimlerin iç pazardan tedarik edilmesini beraberinde getirdi. Bilhassa savaşın zuhur edeceğini anlayan birçok tüccar erbabı, halkın temel ihtiyaç mallarını istiflemeye girişti.⁶ Bu durum, gıda başta olmak üzere birçok üründe fiyat artışının olacağına dair söylentilerin yayılmasına sebebiyet verdi. Bunun üzerine hükümet, durumu inceleyip önlem alma gayretine girdi. 7 Eylül 1939 tarihinde hükümetin yayınladığı tebliğe göre, Türkiye, en az bir yıldan fazla, halkın ve ordunun ihtiyacını karşılayacak kadar gıda maddelerini tedarik etmişti. Halkın ve ordunun sıkıntı çekmemesi için gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Hatta haksız kazanç sağlamak isteyen kesimlere ve lüzumsuz fiyat artışlarına karşı önlemler alınacağı, Türk devleti ve halkının zararına yapılacak çalışmaların kanunlarla engelleneceği belirtilmiştir. Böylece, stokçuların ve vurguncuların türemesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁷

“Memleketimizde her nevi gıda maddeleri, halkımızın ve ordumuzun ihtiyacını bir seneden fazla müddet idare edecek kadar bol ve iyidir. Hükümetçe zamanında alınmış olan

⁴ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 23.

⁵ K. Boratav, *a.g.e.*, s. 86.

⁶ İbrahim İnci, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İhtikâr ve Enflasyonla Mücadele”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 9, 2013, s. 156.

⁷ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.1.0.0.34.204.1-5.

tedbirler, hiçbir muntıkada ve hiçbir büyük şehrimizde ne bugün ne de yarın için gıda sıkıntısı olmasına imkân bırakmayacak şekildedir. Bu tedbirlerin iyi işlenmesi için de harekete geçilmiştir. İntikâr yapmak kasdile toptancılığa heves edenleri, lüzumsuz fiyat yükseltenleri Hükümet mütemadiyen takip edecektir. Bu gibiler şurasını açıkça bilmelidirler ki, memlekette halk ihtiyacına yarayan maddeler üzerinde, intikâr yapmak kasdına, en şiddetli tedbirlerle mukabele göreceklerdir. Eğer kanunlarımız kâfi değilse Büyük Meclisten, buna mani olacak salâhiyetleri talep etmekte ve her nerede olursa olsun ihtikârcıların ticarethanelerine, fabrikalarına, depolarına ve evlerine el koymakta Hükümet tereddüt etmeyecektir”.

Buna mukabil, hükümet, ihtikâr tasavvurlarına meydan vermemek için halkın ihtiyatlı davranması uyarısında bulunmayı ihmal etmedi. Vurguncunun stokladığı bir un torbasının iki ay sonra bozulacağı, dolayısıyla çok talep, satıcıyı fiyat yükseltmeye sevk ederek bu suretle yeni bir yüksek fiyat seviyesi ve alışkanlığını doğururdu. Bu duruma meydan verilmemeliydi. Bunun için de gıda maddelerinin ihracı durdurularak memleketin ihtiyaçlarına sevk edilmiştir.⁸

Esasen Türk Hükümeti, II. Dünya Savaşı'nın başlangıç döneminde, eldeki buğday stokunun da verdiği rahatlıktan ötürü iyimser bir tablo çizerek, halkına aktarmak istediği unsur, endişeye mahal olmadığıydı. Çünkü Türkiye'nin durumu, geçen Harbi Umumi gibi değildi.⁹

“Biz geçen Umumî Harpten evvel daima ve o harpten, sonra birkaç sene büyük şehirlerimizde ecnebi unu yerdik. Hâlbuki son senelerde buğday dâhil olarak her nevi gıda maddeleri ihraç eden memleketlerden olduk. Gerek istihsal, gerek imalat ve gerek münakalât bakımından her sahada ihtiyaçlarımızın hemen bütün hayati olanaklarını temin etmek imkân altına alınmıştır. Hiçbir ihtimal karşısında halkımızın iaşesi için endişeye mahal yoktur. Bundan maada bütün bu işleri iyi teşkilatlandırmak ve iyi kontrol etmek için Hükümet tedbirleri almıştır ve almakta devam edecektir. Bugün hepimize düşen vazife sükûnetle ve istikbalden emin olarak çalışmaktır”.

Bununla birlikte, Avrupa'da cereyan eden harp dolayısıyla birden bire yükselen masrafları, normal gelir karşılayamadı. Savaşın psikolojik etkileri, ithalat eşyası ve temel ihtiyaç madde yetersizliği, ihtikârı arttırmış ve böylece fiyatlar sürekli yükselme seyri göstermiştir. İhtikârın da önüne geçmek için hükümet ve milletin, her sahada dikkatli ve

⁸ BCA, 30.1.0.0.34.204.1

⁹ BCA, 30.1.0.0.34.204.1-9

basiretli çalışarak memleketi her bakımdan kuvvetli bulundurmak ve bu yolda alınacak esaslı tedbirler almak icap ediyordu. Bu tedbirlerin başında da zirai kalkınma geliyordu.¹⁰

Alınan önlemler mucibince ve memleketin ambarlarında temel tüketim malları mevcut bulunduğu için Türkiye, savaşın ilk yılını az çok rahat geçirdi ve herhangi geçim zorluğu ve mahrumiyet kendini hissettirecek bir aşamaya varmadı. Fakat 1940 yılı itibarıyla genel üretim seviyesinde önemli gerilemeler baş gösterdi. Mesela barış zamanında 120.000 mevcutlu ordu, resmen seferberlik olmadığı halde, 1.5 milyona çıkmıştı.¹¹ Dolayısıyla koca bir ordunun beslenmesi ve donatılması büyük bir iktisadi yük getirdi.¹² Milli Müdafaa Vekâletinin ulusal bütçedeki payı arttırılmasına rağmen, kaynak tedarik konusunda sıkıntı çekilmekteydi. Milli Müdafaa Vekâletinin Başvekâlet ve Ticaret Vekâletine sunduğu 6 Ağustos 1940 tarihli raporda, teyakkuz halinde bulunan Batı Ordu'sunun hayvan yem ihtiyacı olan on beş bin ton arpa yulaf ve ekmeçlik buğdayın tedarik edememenin verdiği endişe belirtilmekteydi. Mezkûr ihtiyaç, Toprak Mahsulleri Ofisi depolarında da tüketilmişti.¹³ Bununla birlikte İcra Vekilleri Heyeti, 28 Kasım 1940 tarihli toplantısında, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ileride sıkıntı yaşamamak için ölçülü davranılarak buğday, çavdar ve yulaf gibi mahsullerin stoklanması kararına gidildi.¹⁴ Bu durum, Türkiye'deki tarımsal üretimin azaldığının işaretiydi. Dolayısıyla bunu izleyen yıllarda tarımsal üretimdeki azalma süreklilik gösterecek ve 1945 yılına gelindiğinde, en düşük seviyelere inecektir.¹⁵ Bununla birlikte buğday ve arpa gibi temel gıda üretimindeki savaş öncesindeki ölçülere ancak 1948 yılında ulaşılabilmiştir.¹⁶

Barış ekonomisinden savaş ekonomisine intikal eden bir ülkenin ekonomisinde kişiden beklenen unsurlar önemli derecede değişti. Yeni şartlarda kişiden beklenen, çıkarımı ön planda tutan “*ekonomik insan*” vasfından ziyade, toplumsal mesuliyet hissiyle lazım gelen özverileri yerine getirecek bir “*sosyal insan*” olmasıdır. Hâlbuki edinilen tecrübeler göre, bu dönemde insanların tamamı böyle bir dönüşümü sağlayamamakta ve savaşın ortaya koyduğu

¹⁰ BCA, 30.10.0.0.184.267.9.

¹¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 289.

¹² Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s. 234.

¹³ BCA, 30.10.0.0.50.322.11.

¹⁴ BCA, 30.18.1.2.93.107.10.

¹⁵ İbrahim İnci, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tek Parti Hükümetlerinin İaşe Politikaları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 50, Erzurum, 2013, s. 276.

¹⁶ Şinasi Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, Ankara, 2011, s. 607.

vurgun amaçlı kâr fırsatlarını değerlendiren şahıslar zuhur etmektedir.¹⁷ Bazı kesimler, harp ortamından yararlanarak talebin yoğun olduğu malı, ileride yüksek fiyata satmak düşüncesiyle stok yaparak ihtikârcıya dönüşmüşlerdir. Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen, savaşın zuhur etmesinden bir müddet sonra ihtikârın Anadolu'ya sirayet ettiği görülmektedir. Bu hususta Ticaret Vekâletine şikâyetler gelmekteydi. Ellerindeki malı piyasaya sürmeyen tüccar ve fabrikatörlerin yanı sıra, hammaddesi dışarıdan ithal edilen ürünlerin tedarikinin sağlanamaması, fiyatlarda azami derecede bit artışa sebebiyet vermektedir.¹⁸ Umumi ihtiyacı karşılayan giyecek ve yağ, fasulye, pirinç gibi yiyecek maddelerin yanında, demir, kalay gibi madeni eşya, tıbbi malzeme, kâğıt ve diğer birçok kalemler üzerindeki kasti fiyat yükselişleri de devam etmekteydi. Piyasada, bilhassa tıbbi malzemeler ihtikârı genişlemişti.¹⁹ Zuhur eden gelişmeler karşısında Çoruh Mebusu Mazhar Müfid Kansu, 19 Aralık 1939'da, memurların ve orta sınıf halkın ıstırap içinde olduğunu belirterek sert tedbirlerin alınması için meclise önerge sundu.²⁰

Türkiye'yi her an tehdit eden harp vaziyetiyle karşı karşıya kalma durumu ve memlekette baş gösteren şikâyetlerin artması, iktisadın tüm kademelerinde yeni bir devlet müdahalesini beraberinde getirdi. Tabii bu müdahalenin boyutu, Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılı olmuştur. 1927 yılında teşkil olunan Âli İktisat Meclisi, 7 senelik bir çalışmadan sonra 1935 yılında İktisat Vekâletinin o günkü ihtiyaçları karşılayacak derecede genişletilmiş olduğu ve ilgili vekâletin, Âli İktisat Meclisine ait vazifeleri de ifa ettiğine kanaat getirilerek lağvedildi. Âli İktisat Meclisinin lağvından, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar ekonomik şûra mahiyetinde bir teşekkül görülmez. 1940 yılına gelindiğinde Milli Korunma Kanunu çıkarılarak iktisadi durum ve özellikle ihtikârla mücadele lüzumu, kanunun hemen uygulamaya koyma durumunu ortaya çıkarıyordu.²¹ Kanunun amacı, halkın mahrumiyet yaşamamasına ve milli savunma kuvvetlerinin olağanüstü durumlarda ve seferberlikte en iyi şekilde tanzim ve idaresine yöneliktir.²² Milli Korunma Kanunu, fiyat belirleme ve ürünlere el koyma gibi alanlarda, hükümete geniş yetkiler vermektedir. Milli Korunma Kanun tasarısı, TBMM'nin 18 Ocak

¹⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 12 Birincikanun 1939, s. 2.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 16 Birincikanun 1939, s. 1-6.

²⁰ BCA, 30.10.0.8.50.3.

²¹ 72 maddeden oluşan Milli Korunma Kanunu, 26 Ocak 1940 tarihinde Resmi Gazetede yayınlandı. *Resmi Gazete*, 26 Kânunusani 1940, Sayı: 4417, s.13213-1326. Milli Korunma Kanunu, 19 Şubat 1940 tarihli Hükümet içtimamında uygulamaya konuldu. *Ulus*, 20 Şubat 1940, s. 1.

²² *Akşam*, 19 Ocak 1940, s.4.

1940 tarihli oturumuna sunulurken Başbakan Refik Saydam, mezkûr kanunun hayata geçirilmesinin gerekliliğini şöyle ifade etmektedir: “*Dünya harb ve iktisadî vaziyetinin mecburiyetleri olmasaydı bu kanunun tedvini için üzerinde durmazdık. Binaenaleyh bu gün bu kanunun kabulünden sonra derhal tatbik mevkiine geçmesini tabii ve lâzım görüyoruz*”.²³ Türk Hükümeti böylece, geçmişte savaş dönemlerinde yaşanan buhranlara mahal vermemek ve dünyadaki iktisadi ve ticari yankılardan en az zararla çıkma amacını güttü.

Millî Korunma Kanunu'nun hükümleri çerçevesinde kararlar almak ve bunları İcra Vekilleri Heyetine sunmak üzere Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat ve Ticaret vekillerinden oluşan bir Koordinasyon Heyeti teşkil edildi.²⁴ Millî Korunma Kanunu çerçevesinde satışlarda fatura verilmesi zorunlu hale getirildi.²⁵ Böylece savaş zamanlarının gerektirdiği çabuk kararlar verebilmek adına mezkûr heyetten istifade etme yoluna gidildi.²⁶ Ancak Koordinasyon Heyeti, her günün getirdiği meseleleri önleyecek geniş kapsamlı bir plan ortaya koymadığından, sistemli bir iktisat ilerleyişi tanzim olunamayacaktır.

Hükümet, öncelikle Milli Korunma Kanunu çerçevesinde, yükselen enflasyon ve yaygınlaşan ihtikâra karşı, bir önlem olarak Fiyat Murakabe Komisyonu oluşturdu.²⁷ Komisyonun gayesi, ekmek, et ve şeker gibi temel gıda maddelerinin fiyatlarının kontrol altına alınmasıydı.²⁸ Fakat dönemin İstanbul defterdarı F. Ökte'nin ifade ettiği gibi, devşirme bir teşekkül olan Fiyat Murakabe Komisyonu, bir an için olsun piyasayı kontrol altında bulunduramamıştır. Derme çatma bir teşkilatla, koca bir memleketin ekonomik düzenini, kuruluşların muhasebelerini kontrol altında tutmaya imkân yoktu. Ökte, komisyonun murakabeye hâkim olamayışını, komisyon üyelerinin, işin uzmanı olmadıklarına bağlamaktadır: “*Teşkilatın içinde basit bir yevmiye maddesini yazamayacak, bir maliyet hesabını çıkaramayacak elemanlar ekseriyette idi. Bu murakibin muhtelif imalattan anlar bir işletme mütehasssısı bir hesap uzmanı, bankacı, maliyeci, hukukçu gibi muhtelif vasıfları nefsinde cem etmesi lazım geldiği düşünülürse, teşkilatın neden muvaffak olamadığı*

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, VII/8, Ankara, 1940, s. 140.

²⁴ BCA, 30.18.1.2.90.16.11.

²⁵ BCA, 30.18.1.2.90.23.1.; Mehmet Pınar, *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat (1923 -1950)*, Hiper Yayın, İstanbul 2018, s. 347.

²⁶ BCA, 490.01.0.0.549.2195.1.

²⁷ *Yeni Sabah*, 22 Mayıs 1940, s. 1-3; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 390.

²⁸ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1941, s. 2.

anlaşılır".²⁹ Bu değerlendirmenin doğruluk payı vardı. Nitekim Başbakan Saydam'ın 25 Mayıs 1942 tarihli konuşması, mezkûr eksikliğe işaret etmektedir.³⁰

“Devlet teşkilâtının, köyden en yüksek makamına kadar zincir kademeleri tamam olmasa bundan çok zarar göreceğiz... Devlet teşkilâtı halkın ihtiyaçlarını tamamen karşılayacak şekilde teessüs ederse o vakit biz biraz rahat ederiz. Bugün Devlet teşkilâtı bu vaziyette değildir... Bugünün ihtiyaçları, yalnız Devlet teşkilâtının değil, büyük şehirlerin belediye teşekküllerinin de ihtiyaca kâfi gelmediğini göstermekte ve ona çare bulmak da Hükümete düşmektedir. Ve bu teşkilât ta işe hazır olmayan unsurlardan vücuda geldiği için aksaklıklar görülmektedir. Tabii bunlar yeni girdikleri bu işlerin safahatını yavaş yavaş öğrenecekler ve bu işlere yavaş yavaş alışacaklardır... Bu teşkilâtı behemehal yenileştirmek mecburiyeti vardır”.

Hükümetin uygulamış olduğu, kâr haddi ve narh uygulamalarında istenen netice alınamayınca, 1941 yılı başlarında esnafa ve tüccara bir liranın üstünde yaptığı işlemlerle alakalı fatura verme mecburiyeti getirildi. Böylelikle ihtikârla mücadele teşkilatları, bir ürünün ederini incelemek için faturaları kontrol edebileceklerdi.³¹ Fakat vurguncu tüccarlar, bu uygulamaya sahte bir şekil vermekte gecikmediler. Cavit Oral bu konuda şöyle yazmaktadır: *“Hâlbuki muhtekir ruhlu satıcının buna da sahte bir şekil bulduğunu haber alıyoruz. Ve bu da şu şekilde yapılmış. Herhangi bir maddenin faturası muayyen bir fiyat üzerinden yazıldığı halde alıcı ile satıcı arasında yapılan anlaşma bu fatura fiyatından daha çok farklı oluyormuş”*.³²

Stoklanan ürünün tekrar piyasaya sürülmesini sağlamak, hükümetin önceliklerindendi. Bunun için hükümetin ortaya koyduğu tedbirlerden biri de temel gıda maddelerine belli bir zam yapma usulüne gitmesiydi. Hükümet 4 Mart 1940 tarihinde, şekerin kilosuna on kuruş zam yaparak şu kararı aldı: *“Toptancı şeker tüccarları bu yeni fiyattan satışa sunduğu anda eski fiyattan ellerinde bulunan stokları en çok yirmi dört saat zarfında bir beyanname ile şeker satın aldıkları fabrikalara veya teşkilatına bildirecekler ve kendilerine ait olmayan bu*

²⁹ F. Ökte, a.g.e., s. 137.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, VI/25, Ankara, 1942, s. 270.

³¹ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s. 89.

³² Cavit Oral, “Başvekilimizin Nutku Münasebetiyle”, *Bugün*, 12 İkincikânun 1941, s. 1-2.

fiyat farkının hesabını mezkûr teşkilata göreceklendir".³³ Hükümetin bu şekil bir zam kararı alması, bakkalların bir müddet stokladıkları şekeri piyasaya sürmelerini sağladı.³⁴

Başbakan Saydam, TBMM'nin 1 Ocak 1941 tarihli oturumunda, dönemin iç politikasında en önemli gayretin, dünyada baş gösteren buhran karşısında ekonomik ve ticarî alanda dengeyi korumak olduğunu, halkın asgari ihtiyacına tekabül eden yiyecek, giyecek ve yakacak maddelerinin tedarik edilmesi, nakli ve satışı işinin sıkı bir nizam altına almak olduğunu ve üretimi arttırmak suretiyle bilhassa ihtikârla mücadeleyi kuvvetlendirmek gerektiğini belirtmekteydi.³⁵ Bunun için, devlet ve halkın muhtaç olduğu temel unsurların, hükümet tarafından temin ve dağıtım zorunluluğu hâsıl olduğundan, bu gereksinimi sağlamak amacıyla, yapılan Milli Korunma Kanunu değişikliklerinde, iaşe izlencesinin saptaması ve bu izlencenin gerçekleşmesi için İaşe Müsteşarlığı kuruldu.³⁶ Mezkûr müsteşarlığa da Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer atandı.³⁷ Böylece ihtikârla mücadele etmenin yolu olarak, teşkilatları merkeze bağlamak ve bu suretle sıkı ve daimî bir kontrolün mümkün olacağı tasavvur edilmekteydi. Daha sonra Milli Korunma hükümlerini tatbik ve memleket ihtiyaçlarını temin etmek için İaşe Müsteşarlığına bağlı olarak dağıtma ofisi ve halka yapılacak tevziatı kolaylaştırmak amacıyla da dağıtma birlikleri oluşturuldu.³⁸

8 Ekim 1941 yılında, Milli Korunma Kanunu'nun 13.maddesine müsteniden, mahalli ve idari makamlarca gösterilecek lüzum üzerine ve vilayet iaşe heyetlerinin muvafakati ile sarf edilmek şartıyla, ekmeçlik hububat ve un stokları tesis eylemek üzere Ticaret Vekâletine salâhiyet verilmesi ve bu hizmetin ifası için 500.000 liralık bir mütedavil sermaye tahsis olundu.³⁹

Hükümetin tüm önlemlerine rağmen, 1941 yılının sonuna gelindiğinde, istifçilik ve vurgunculuk hayat pahalılığını beraberinde getirdi. Hükümetin, hızla artan bütçe harcamalarını yeterince karşılayabilecek reel bütçe kaynaklar üretememesi sebebiyle savaş yıllarındaki enflasyon, hükümetin denetimi dışına çıktı.⁴⁰ Tabii bu durumdan faydalanan kesim, tüccarlar ve dış ticaretle uğraşanlardı. Halk bu vaziyetten mustarıpti. Savaşın ekonomik etkilerinin, askeri seferberliğin, istifçiliğin, vurgunculuğun ve fiyat artışlarının asıl

³³ BCA, 30.18.1.2.90.19.19.

³⁴ *Cumhuriyet*, 5 Mart 1940, s. 1-5.

³⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VI/15, Ankara, 1941, s. 314.

³⁶ BCA, 30.10.0.0.184.272.2.

³⁷ BCA, 30.11.1.0.151.4.6.

³⁸ BCA, 30.18.1.2.98.38.5; BCA, 30.18.1.2.98.36.13.

³⁹ BCA, 30.18.1.2.96.86.2.

⁴⁰ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 233.

zarar verdiği tabaka, ülkenin çoğunluğunu teşkil eden küçük köylülerle, şehirlerdeki dar gelirli kesimler oldu. Açlık sıkıntısı giderek genişlemekteydi. N. Berkes, Anadolu'daki köylünün tarlalarda kök topladığını ifade etmektedir.⁴¹ “Köylünün kurt, kuş hakkı diye tarlada bıraktığı buğdayların, günün birinde kadınlarımız tarafından toplanacağını kim bilirdi” diyen Said Kesler, savaş döneminin, insanların yaşayışlarını değiştirdiğini, harpten evvelki orta halli bir sınıfın bugün harpten evvelki fakir bir sınıfın yerini aldığını belirterek dönemin toplumsal ve ekonomik havasını tasvir etmektedir.⁴²

Ekonomik şartlar ve iâşe sorunları ile toplumsal sorunlar arasında bağlantı olduğu aşikârdır. Kötü ekonomik şartlar altındaki bir insan gayri resmi bir suçta başvurabilir. Gerçekten, savaş döneminde temel ihtiyaç unsurlarının karşılanamaması ve çoğalan fakirlik karşısında bilhassa hırsızlık olaylarında artış görülmektedir. T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğünün “Hükümlüler İstatistiği”ne göre, 1939’da hırsızlık kapsamına giren suçlardan toplam 10.722 şahıs muhtelif cezalar alırken, bu sayı 1943 yılında 15.606’ya çıkmış ve 1944 yılında da 15.223 olmuştu. Hırsızlık olaylarında % 50’ye varan bir artış söz konusudur.⁴³

Memlekette baş gösteren ihtikârcılık ve toplumsal sorunlar, meclis gündemini sürekli meşgul etmekteydi. Olumsuzluğu bertaraf etmek amacıyla muhtelif mebuslarca TBMM’ye görüşler sunulduğu görülmektedir. Hatta fiyat ihtikâr ve fiyat artışına karşı İstiklâl Mahkemeleri kurulmasını teklif edenler de oldu.⁴⁴ Men-i ihtikâr konusunda en sert kanun teklifini Van Mebusu İbrahim Arvas verdi. Arvas:

“Gerek mevaddı iâşe ve gerekse melbusat ve sair ihtiyaçların ihtikârı ile mücadele etmek ve bu işi kökünden hal etmek on beş milyon Türk vatandaşlarımızın kanını sülük gibi emen vatansızları imha etmek ve asıl memleketimizin iktisadının ve ticaretinin yüksek tabakasını teşkil eden toptancılık ticaretini bu muzur mikropların elinden alarak namuslu vatandaşların eline vermek ve bu işi milli siyaset ve ideal haline koymak lüzumu gün gibi aşikâr olmuş ve hatta bu hususta geç kalmış olduğumuza kani olanlardırım. Binaenaleyh bu milli siyaset ve idealimizi serian kuvveden file çıkarmak ve asıl ihtikâr ve hırsızlık menabiini teşkil eden bu zehirli mikropların yuvasını dağıtmak ve ekseriyetimizi teşkil eden fakir işçi amele ve köylü tabakalarını (asıl kahraman ordumuzun ekseriyetini teşkil eden erlerin ana, baba ve çoluk çocuğunu ihtiva ediyor) bunların elinden kurtaracak olan bu mühim işin

⁴¹ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 244.

⁴² Said Kesler, “Köylünün Kurt Kuş Hakkı Diye Tarlada Bıraktığı Buğdaylar”, *Tan*, 19 Ağustos 1942, s. 3.

⁴³ M. Metinsoy, *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁴ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 3: Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 164.

yegâne çarei halli teklifi kanununun maddi ve manevi vatan ve milletin bütün mesuliyetini omuzlarında taşıyan muhterem ve yüksek Meclisimizce müzakere ve intaç edilmesini arzı teklif eylerim” diyerek ihtikârla mücadele etmek ve bu mühim işi kökünden halletmek için merkezleri İstanbul, İzmir, Adana ve Samsun olmak ve civar vilayetlerine de şamil bulunmak üzere men-i ihtikâr mahkemelerinin kurulmasını ve ihtikâr yaptığı sabit olan kişilerin idam edilmesini teklif etmektedir.⁴⁵ Tabii İstiklâl Mahkemelerini andıran bu kanun teklifi, hükümetçe değerlendirilmeye tabi tutulmadı.

Hükümet 1942 yılında, ihtikârla mücadele kapsamında aldığı tedbirlerin boyutunu genişletti. Şubat ayı içinde çıkan bir kararla, yurda lazım olan maddeler ihraç edilmeyecekti.⁴⁶ Nüfus başına 300 gram olarak verilen ekmek, 150 grama indirildi.⁴⁷ Yine aynı dönemde, kart usulü ile ekmek dağıtımı yapılan şehir ve kasabalarda, halkın elinde bulunan buğday, çavdar, mısır ve bunların unlarını beyana tabi tutmak ve el koyarak satın almak için Ticaret Vekâletine salâhiyet verildi.⁴⁸ Nisan ayna gelindiğinde ise Ticaret Vekâletine verilen salâhiyet genişletilerek her nevi kâğıt ve kırtasiyeye de teşmil edilmesi ön görüldü.⁴⁹ Böylece devletin murakabesi her alanda kendini hissettirdi. F. Ahmet Barutçu'nun ifade ettiğine göre, hükümetin izleyip uyguladığı yiyecek politikasına milletvekillerinin çoğu taraftar değildi. Fakat bir hükümet bunalımı yaratmak, dönemin Türkiye'sinin çıkarlarıyla bağdaşmayacağı gibi, Milli Şef yönetimindeki bir parti grubunun daha da ileri gitmesi beklenemezdi.⁵⁰

Bir müddet sonra belediyelere de yetki tanınmaya başlandı. Belediyeler, malı satışı arz etmemek, fazla fiyatla gıda maddesi ve mal satmak, fazla fiyatla ekmek, un satmak, karnesiz noksan ekmek satmak ve satışta ihtikâr yapmak gibi uğraş içinde olanları tespit edip Milli Korunma Müddeiumumiliklere (savcılıklara) sevk ediyordu. Bilhassa vurgunculuğun yaygın olduğu İstanbul'da 1942 ve 1943 yıllarında yapılan sıkı denetleme neticesinde onlarca esnafın, Milli Korunma Mahkemelerine sevk edildiği görülmektedir.⁵¹ Ayrıca 1944 yılına gelindiğinde, ticaretin düzenlenmesi ve ihtikârın önlenmesine dair kararlar yürürlüğe konuldu.⁵² Bununla beraber, genellikle yerel piyasalardaki çıkar gruplarının etkisi altında kalan Fiyat Murakabe Komisyonları, fiyatı olduğundan daha yüksek oranlarda

⁴⁵ BCA, 30.10.0.0.4.22.27.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 22 İkincikanun 1942, s. 1.

⁴⁷ Asım Us, *Hatıra Notları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 457.

⁴⁸ BCA, 30.18.1.2.97.123.20.

⁴⁹ BCA, 30.18.1.2.98.30.13.

⁵⁰ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasî Amlar (1939-1954)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 249.

⁵¹ BCA, 30.10.0.0.82.539.10.

⁵² BCA, 30.18.1.2.104.16.7.

belirleyebiliyordu.⁵³ Memurlar arasında yayılan rüşvet, zimmet, bireysel çıkarlar gibi hususlar, devletin uygulamalarını sekteye uğratiyordu. 1944 yılında ihtikârla mücadeleyi daha etkin bir duruma getirmek için teşkilatın mahiyeti genişletilerek rüşvet almamak ve etkili çalışmaları için yüksek maaşlı görevliler atandı.⁵⁴

Hükümetin 1942 yılına kadar takip ettiği murakabe ve fiyatları belli oranlarda tutma çabası sağlıklı netice vermedi. Bilakis hükümetin Merkez Bankasından bastırıldığı paralarla ihtiyaca cevap vermek istemesi, enflasyonu hortlattı. Üretime uygun olarak tüketimin ayarlanamaması, talep fazlalığı karşısında serbest düzenle piyasaya hâkim olmak ve ticaret rekabetiyle fiyat dengesini sağlamak stratejileri olumsuz sonuçlar doğurdu.⁵⁵ Gerek devlet teşekkülünün mali ve altyapısal potansiyelinin zayıflığı, gerekse devlet politikalarının hayata geçirilmesi aşamalarında toplumsal alandan gelen mukavemetler neticesinde, hükümetin, iktisadî savaş şartlarının zorunlu kıldığı şekilde denetlemeye tabi tutması mümkün olmadı.

Başbakan Refik Saydam'ın vefat etmesi üzerine hükümeti kuran Şükrü Saraçoğlu, bu gerçekliği fark ederek fiyat murakabelerinden genel olarak vazgeçti.⁵⁶ Saraçoğlu Hükümeti, savaş yıllarındaki iktisat politikasında önemli değişiklikler yaptı. Önceki hükümet tarafından alınan katı murakabenin, hayat pahalılığına ve ekonomik sorunlara sebep olduğu ileri sürülerek, daha çok özel sektörün girişimlerine ve piyasada oluşacak fiyat dengelerine bağlı bir politikaya kayıldı.⁵⁷ Fakat hükümetin mezkûr değişikliği, özel sektörde karşılık görmedi ve fiyatlar süratle artmaya başladı. Piyasa üzerindeki murakabe denetim mekanizmalarını kaldırma veya gevşetme yöntemine giden Saraçoğlu Hükümetinin politika değişikliği, buğdayın 13,5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağının 85 kuruştan 350 kuruşa fırlamasını da beraberinde getirdi.⁵⁸ Dolayısıyla 1942 ve 1943 yılları, savaş sürecinin en azami enflasyonunun zuhur ettiği bir zaman aralığını kapsamaktadır.⁵⁹ Savaş, memlekette pek çok zengin yarattı. Saraçoğlu Hükümeti için derinleşen varlık eşitsizliğini bertaraf etmenin yolu, savaş vurguncularını vergilendirme adı altında Varlık Vergisi'nin hayata geçirilmesidir.⁶⁰ Varlık Vergisi, servet ve olağanüstü kazançlara hitap etmekteydi. Fakat uygulamada

⁵³ M. Metinsoy, *a.g.e.*, s. 95.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1944, s. 1-3.

⁵⁵ F. A. Barutçu, *a.g.e.*, s. 261.

⁵⁶ E. J. Zürcher, *a.g.e.*, s. 289.

⁵⁷ Y. S. Tezel, *a.g.e.*, s.165-166.

⁵⁸ Ahmet Tüfekçi, *Savaş Ekonomisi Uygulamaları Açısından İnönü Dönemi (1938-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004, s. 67.

⁵⁹ K. Boratav, *a.g.e.*, s. 84-85.

⁶⁰ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 244.

suiistimal ve iltimaslar yapıldığı, kazanca göre nesnel saptamalar yoluna gidilmediği için tepkileri de beraberinde getiren bir kanun olmuştur.

Savaş dönemi boyunca ihtikârla mücadele kapsamında çok sayıda vurguncu yakalanırken, mahkemelere getirilen olayların çoğunun küçük esnaflar tarafından basit, hatta suç sayılmayacak işlerdi.⁶¹ Asıl büyük vurguncular da siyasi iktidara yakınlıkları sebebiyle faaliyetlerine devam ediyorlardı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1942 tarihli Meclis açış konuşmasında, vurguncuların, bürokratik kadrolarla çıkar ilişkisi kurduklarını itiraf etmekteydi.⁶²

“Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belâsı, bugün vatanımızı ıstırap içinde bulunduruyor... Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki seneden beri, cemiyetimiz içinde Cumhuriyet Hükümetlerini muvaffak etmemek için estirilmiş olan zehirli havadır... Bütün eksikleriyle beraber en iyi neticeler, ancak Hükümet tedbirlerinin dikkatli olarak yürütülmesiyle elde edilebilirler... Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç, beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana kargı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır”.

İnönü'nün ifade ettiği gibi bürokrat ve siyasilerin bir kısmı da ihtikâr ortamından fayda sağlamaya çalışmışlardır. Mezkûr durumu, teyit eden Yakup Kadri Karaosmanoğlu da genel müdürlerin, valilerin ve hatta bakanların bile karaborsacıları koruyan davranış sergilediklerini belirtmektedir.⁶³

Savaş dönemi boyunca gerek Saydam ve gerekse Saraçoğlu hükümetlerinin, ihtikârla mücadele hususunda vücuda getirdikleri murakabe sistemi, donanım eksikliği ve organizasyonlardaki bozukluklar sebebiyle büyük oranda ölçsüz bir şekilde yürütüldü. Üretim yerine, sorunları hafifletme yoluna gidilmesi, sorunları tamamıyla çözmeye yetmedi.

⁶¹ M. Metinsoy, *a.g.e.*, s.108.

⁶² *TBMM Zabıt Ceridesi*, VI/28, 1 Kasım 1942, Ankara, 1942, s. 4.

⁶³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 152.

Sonuç

II. Dünya Savaşı döneminde, savaşa her an girme ihtimalini göz önünde bulunduran Türkiye, hem uygulanan metotlar, hem de az gelişmişliğin tabii neticesi olarak ağır koşullar yaşamak mecburiyetinde kaldı. Bilhassa savaşın ikinci yılından sonra Türkiye ekonomisi, karışık ve istikrarsız bir seyir aldı. Savaşan devletlerde bile fiyat artışları görülmüşse de bu yükselme % 10'dan %50'ye varan seviyelerde kaldı. Türkiye'de ise bu oran % 400 nispetinde bir geçim pahalılığına vardı. Tabii Türkiye'deki bu oran Suriye, Irak, İran ve Asya'nın geri memleketlerinkine yakındır.

Esasen temel gıda unsuru olarak diğer bütün eşya fiyatlarına ölçü teşkil eden buğday fiyatlarındaki artış, emsal teşkil etti. Buğday ve dolayısıyla ekmeğin fiyat artışı, şeker gibi diğer gıda ürünlerinin de aynı nispette yükselmesini beraberinde getirerek derhal işçi ücretlerine etki etti ve işçi ücretlerinin yükselmesiyle beraber maliyet yükselmesine amil oldu. Bu da geçim endeksinin yukarı yönlü seyir takip etmesine sebebiyet verdi.

Gerçeği belirtmek gerekirse, Türkiye'nin üretimi, genel nüfusa göre yetersizdi. Savaşa her an girecek hesabıyla, milli müdafaa uğruna silah altına alınan çiftçi ve köylünün tüketici pozisyonuna geçmesi, temel tüketim maddelerinde sıkıntı ve eksikliğin hâsıl olmasına sebebiyet verdi. Memleketteki ticari bünye ferdi, modern olmayan ve organize edilmemiş bir özellik arz etmekteydi. Yine II. Dünya Savaşı'yla birlikte ihtikârcılığın zuhur etmesi, maalesef sosyal olgunluk bakımından bir eksikliğin ve toplumsal vazifelerin idrak edilmediğinin bir yansımasıydı. Bu durum, savaş dönemi boyunca hükümeti zorluklarla karşı karşıya bıraktı.

İhtikârcılık neticesinde fiyatların yükselişi, geçimin zorlaşması, özellikle memur ve sabit gelirli tabaka için zorlu bir süreci doğurdu ve devletin esasını teşkil eden memur sınıfının karakterini bozdu. Bu, bittabi çok önemli bir zarardır ve telafisi uzun bir zamanı almıştır.

Genel olarak savaş dönemi hükümetleri, harp ekonomisini tatbik edemedi ve bunun sonucu olarak Türkiye ekonomisinin idare kolu, hükümetin kontrolünden çıktı. Bununla beraber, II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin en büyük tesellisi, harbe girmemiş olması ve bunun bir sonucu olarak da daha mahzurlu ve zararlı sonuçların ortaya çıkmasının önüne geçilmesidir.

Kaynaklar

Arşiv

ATASE Arşivi

İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, K 6, D 142, B 142-3.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.1.2.93.107.10

BCA, 30.18.1.2.97.123.20

BCA, 30.11.1.0.151.4.6

BCA, 30.1.0.0.34.204.1

BCA, 30.10.0.0.50.322.11

BCA, 490.01.0.0.549.2195.1

BCA, 30.10.0.0.8.50.3

BCA, 30.10.0.0.184.267.9

BCA, 30.10.0.0.184.272.2

BCA, 30.10.0.0.82.539.10

BCA, 30.18.1.2.90.16.11

BCA, 30.18.1.2.90.23.1

BCA, 30.18.1.2.90.19.19

BCA, 30.18.1.2.98.38.5

BCA, 30.18.1.2.98.36.13

BCA, 30.18.1.2.96.86.2

BCA, 30.18.1.2.98.30.13

BCA, 30.18.1.2.104.16.7

BCA, 30.10.0.0.4.22.27

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

A II, D 13, F 8742-8.

Resmi Yayınlar ve Tutanaklar

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi, VI/15, Ankara, 1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, VI/25, Ankara, 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, VI/28. Ankara, 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, VII/8, Ankara, 1940.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam

Bugün

Cumhuriyet

Tan

Ulus

Yeni Sabah

Dergiler

A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Makaleler, Kitaplar, Tezler

____, İ., “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tek Parti Hükümetlerinin İaşe Politikaları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2013, 271-290.

BARUTÇU, F. A., *Siyasî Anılar (1939-1954)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.

BERKES, N., *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

BORATAV, K., *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Kitabevi, 2003.

GOLOĞLU, M., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 3: Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

İNCİ, İ., “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İhtikâr ve Enflasyonla Mücadele”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 9, 2013, 151-180. İstanbul, 2007.

KARAOSMANOĞLU, Y. K., *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

KESLER, S., “Köylünün Kurt Kuş Hakkı Diye Tarlada Bıraktığı Buğdaylar”, *Tan*, 19 Ağustos 1942, 3.

KOÇAK, C., *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. 2, İletişim Yayınları,

METİNSOY, M., *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve*

NADİ, N., *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.

ORAL, C., “Başvekilimizin Nutku Münasebetiyle”, *Bugün*, 12 İkincikânun 1941, 1-2.

- ÖKTE, F., *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.
- PINAR, M., *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat (1923 -1950)*, Hiper Yayın, İstanbul 2018.
- SÖNMEZ, Ş., “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, Ankara, 2011, 599-629.
- TEKELİ, İ., ve İLKİN, S., *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- TEZEL, Y. S., *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- Toplum*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.
- TÜFEKÇİ, A., *Savaş Ekonomisi Uygulamaları Açısından İnönü Dönemi (1938-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004.
- US, A., *Hatıra Notları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.
- ZÜRCHER, E. J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.